

Sigmund Freud

Kirjoituksia psykoanalyysin teoriasta ja käytännöstä 3

*Kirjoituksia psykoanalyysin
teoriasta ja käytännöstä 3*

Sigmund Freud

*Kirjoituksia psykoanalyysin
teoriasta ja käytännöstä 3*

1886–1938

Taiteen edistämiskeskus on tukenut
3. osan suomennostyötä.

Tark. lisäp.

Suomennos ja sivunvalmistus Markus Lång 2022

© 2024 Sigmund Freud, Markus Lång

Kustantaja: BoD · Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-6291-2 (sid.)

SISÄLLYS

3. nidos

YLEISESITYYKSIÄ

Unesta	879
Psykoanalyysin pääpiirteet lyhyesti	927
Psykoanalyysi	947
Esihistoria	947
Psykoanalyysin sisältö	948
Psykoanalyysin ulkoisia vaiheita	952
Kirjallisuutta	953
Tuloksia, ajatuksia, ongelmia	955

HYPNOOSI

Arvostelu Auguste Forelin teoksesta <i>Der Hypnotismus</i>	959
Hypnoosi	971
Tuloksekas hypnoosihoito ynnä huomautuksia ”vastatahdon” aiheuttamista hysteriaoireista	981

NEUROOSIOPPIA

Selostus yliopiston juhlarahaston matkastipendin turvin tehdystä opintomatkastani Pariisiin ja Berliiniin	995
Huomioita korkea-asteisesta toispuolitunnottomuudesta miespuolisella hysteriaipotilaalla	1005
Puolustukselliset neuropsykoosit	1013
Pakkomielteet ja fobiat: Niiden psyykkinen mekanismi ja etiologia	1029
Millaisin perustein heikkohermoisuudesta voidaan erottaa tietty oireryhmä ”ahdistusneuroosiksi”	1037
I. Ahdistusneuroosin hoidollista oireoppia	1039
II. Ahdistusneuroosin esiintyminen ja syyt	1046

III. Kohti ahdistusneuroosin teoriaa	1053
IV. Yhteydet muihin neurooseihin	1058
"Ahdistusneuroosin" arvostelusta	1061
Lisähuomautuksia puolustuksellisista neuropsykooseista	1075
I. Hysterian "ominaisetiologia"	1076
II. Pakkoneuroosin olemus ja mekanismi	1081
III. Pitkäaikaisen vainoharhaisuustapauksen analyysi	1087
Psykologiaa neurologeille	1097
I osa. Yleisrakenne	1097
1. Ensimmäinen pääväite: Määrällinen tarkastelu	1097
2. Toinen pääväite: Hermosoluteoria	1099
3. Yhteyskynnykset	1100
4. Biologinen näkökohta	1103
5. Määrän ongelma	1105
6. Kipu	1106
7. Laatumien ongelma	1107
8. Tietoisuus	1110
9. Kojeiston toiminta	1112
10. ψ -johtumisradat	1114
11. Tyydytyksen elämys	1116
12. Kivun kokemus	1118
13. Tunneliikutukset ja halutilat	1119
14. "Minän" esittely	1120
15. ψ :n ensiö- ja toisioprosessit	1122
16. Tietäminen ja jäljentävä ajattelu	1124
17. Muistaminen ja arvosteleminen	1126
18. Ajattelu ja todellisuus	1128
19. Ensiöprosessit — nukkuminen ja unet	1130
20. Unten analyysi	1133
21. Unitietoisuus	1135
II osa. Hysterian psykopatologiaa	1138
1. Hysterian pakko	1138
2. Hysteriapakon synty	1141
3. Patologinen puolustautuminen	1142

4. <i>Pröton pseudos hysteriassa</i>	1143
5. <i>Pröton pseudos hysterikhón edellytyksineen</i>	1146
6. <i>Ajatusien häiriintyminen tunneliikutuksen vaikutuksesta</i>	1147
III osa. Yritys tavallisten ψ -prosessien kuvaamiseksi	1150
Ote kirjeestä Wilhelm Fliessille 1.1.1896	1173
Esimerkkejä neurootikkojen paljastamista patogeenisista kuvitelmista	1177
Itsemurhista, varsinkin koululaisten keskuudessa	1179
Johdannoksi	1179
Päätössanat	1180
Kaksi lasten valhetta	1181
Havaintoja ja esimerkkejä analyytikkojen vastaanotoilta	1185
Yleiskatsaus tunteensiirtoneurooseihin	1189
Johdannoksi	1189
a. Torjunta	1189
b. Vastavarauma	1190
c. Korvike- ja oiremuodosteet	1191
d. Suhde seksuaalitoimintaan	1191
e. Taantuma	1193
f. Alttius	1193
Muistihäiriö Akropoliilla	1205

KIELESTÄ JA KIRJALLISUUDESTA

Arvio Georg Biedenkappin kirjasta <i>Im Kampfe gegen Hirnbacillen</i>	1217
Arvio John Bigelow'n kirjasta <i>The Mystery of Sleep</i>	1219
Lukemisesta ja hyvistä kirjoista	1221
Anthropophyteia	1223
Kantasanain vastakkaismerkityksistä	1225
Suuri on efesolaisten Diana	1231
Katoavaisuus	1233
Goethe-palkinto	1237

JUUTALAISUUDESTA

Ääntiöseuraannon merkitys	1245
Heprealaisen yliopiston avajaisiin	1247
Puhe B'nai B'rithin jäsenille	1249
Sananen juutalaisvastaisuudesta	1251
Juutalaisvastaisuus Englannissa	1253

HENKILÖKUVIA

Charcot	1257
Professori S. Hammerschlagin muistokirjoitus	1269
James J. Putnam	1271
Viktor Tausk	1273
Tri Anton v. Freund	1277
Tri Ferenczi Sándor (50-vuotispäivän johdosta)	1279
Karl Abraham	1283
Romain Rollandille	1285
Felix Saltenille 60-vuotispäivän johdosta	1287
Sándor Ferenczi	1289
Lou Andreas-Salomé	1293
Suomentajan jälkisanat	1295
Freud-bibliografia	1323
Henkilöhakemisto	1325

YLEISESITYKSIÄ

Unesta

1900

I

Niin kutsuttuina esitieteellisinä aikoina unia selitettiin empimättä. Kun ihmiset herättyään muistelivat unia, he pitivät niitä joko hyvän- tai pahan-tahtoisina tiedonantoina, jotka oli saatu korkeammilta henki- ja jumalvoimilta. Luonnontieteellisen ajattelutavan päästyä valtaan on kaikki tuo nerokas mytologia korvautunut psykologialla, ja nykyään enää vain pieni vähemmistö sivistyneistä epäilee, etteivät unet olisi näkijänsä omaa psyykkistä toimintaa.

Kun mytologiset hypoteesit hylättiin, on uni jäänyt vaille selitystä. Unen syntyedellytykset, sen yhteydet valve-elämään ja sen riippuvuus ärsykeistä, jotka unitilassa vaativat havaituksi tulemista, unisisältöjen monet erikoiset piirteet, jotka häkellyttävät valveajattelua, unen miellekuvien ja niihin liittyvien tunnetilojen epäyhdenmukaisuus ja vihdoinkin unen katoavaisuus sekä se, kuinka valveajattelu sivuuttaa unen eriskummallisena, pilkkoo muistikuvat tai pyyhkii mielestä — kaikki nämä ja erinäiset muutkin ongelmat ovat monien satojen vuosien ajan odottaneet tyydyttävää ratkaisua, mutta sellaista ei ole vielä kukaan kyettä esittämään. Keskeisin kiinnostus kohdistuu kuitenkin unen **merkitykseen**, jolla on kahdenlainen sisältö. Ensimmäkin perätään unen psyykkistä merkitystä — kuinka uni suhtautuu muihin sielullisiin ilmiöihin ja millainen biologinen tehtävä unella on —, ja toiseksi halutaan tietää, voidaanko uni **tulkita**, onko jokin tietty unisisältö ”**mielekäs**” samalla tavoin kuin muita psyykkisiä muodosteita on totuttu pitämään mielekkäinä.

Unentutkimuksessa voidaan erottaa kolme suuntausta. Niistä ensimmäisessä unen yliarvostus on säilynyt ikään kuin jälkikaikuna, ja sitä tavataan muutamilta filosofeilta. Heidän mukaansa unielämä perustuu erityiseen sieluntoiminnan tilaan, jota he pitävät jopa ylivermaisena. Niinpä esimerkiksi G. H. VON SCHUBERT arvioi: Unessa henki vapautuu ulkoisen luonnon vallasta, sielu irtaantuu aistimellisuuden kahleista.** Muut ajat-

telijat eivät ole menneet yhtä pitkälle, mutta hekin selittävät, että unet viriävät nimenomaan sielullisista yllykkeistä ja edustavat sielullisten voimien ilmentymiä, jotka eivät päiväsaikaan voi kehkeytyä vapaasti (unikuvitelu — SCHNERNER, VOLKELT).† Useat havainnoijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka uni voi ainakin joillakin aloilla (muisti) toimia tavanomaista tehokkaammin.

Tähän nähden jyrkän vastakohdan muodostavat useimmat lääketieteelliset kirjoittajat, joiden mukaan unella ei psyykkisenä ilmiönä ole paljontaan merkitystä. Heidän mukaansa unen kiihokkeina toimivat yksinomaan aistimelliset ja ruumiilliset ärsykkeet, jotka kohdistuvat nukkujaan ulkoisesti tai viriävät satunnaisesti hänen elimistössään. Unikuvissa ei ole sen enempää mieltä eikä tarkoitusta kuin sävelkuluissa, joita musiikillisesti harjaantumattoman ihmisen kymmenen sormeaa aiheuttavat hapuilllessaan soittimen koskettimistoa.‡ Unta on luonnehdittava nimenomaan ”ruumiilliseksi, jokaisessa tapauksessa hyödyttömäksi, joissakin tapauksissa sairaalloiseksi ilmiöksi” (BINZ).§ Kaikki unielämän ominaispiirteet voidaan selittää uneen vaipuneiden aivojen erillisten elinten tai soluryhmien satunnaistoiminnaksi, joka johtuu fysiologisista ärsykkeistä.

Paljontaan näistä tieteen näkemyksistä piittaamatta ja unen lähteistä huolehtimatta näkyy kansanomainen käsitys vakuuttuneen siitä, että unella on sittenkin merkityksensä, uni ennakoi tulevaa ja että jollain tulkintamenetelmällä tämä voidaan unen useinkin sekavasta ja arvoituksellisesta sisällöstä selvittää. Käytettävät tulkintamenetelmät perustuvat siihen, että muistettu unisisältö korvataan toisella, joko vaihe vaiheelta **samana pysyvällä avaimella** tai koko uni toisella kokonaisuudella, joka on uneen nähden **symbolisessa** suhteessa. Vakavamieliset ihmiset hymyilevät moisille yrityksille: ”Ei uneen uskomista.”

** Viittaus saksalaisen filosofin Gotthilf Heinrich von Schubertin (1780–1860) teokseen *Die Symbolik des Traumes* vuodelta 1814. — S. E.

† Viittaus Karl Albert Schernerin (1825–1889) teokseen *Das Leben des Traumes* vuodelta 1861 ja Johannes Volkeltin (1848–1930) teokseen *Die Traum-Phantasie* vuodelta 1875. — S. E.

‡ Esimerkki on Ludwig von STRÜMPPELLIN (1812–1899) tutkielmasta *Die Natur und Entstehung der Träume* (s. 84) vuodelta 1877. — S. E.

§ Viittaus Carl Binzin (1832–1913) tutkielmaan *Über den Traum* vuodelta 1878. — S. E.

II

Suureksi yllätyksekseni havaitsin taannoin, että maallikoiden puoliksi yhä taikauskoinen unikäsitys osuu lähemmäksi totuutta kuin lääkäreiden näkemys. Päädyin nimittäin tekemään uusia johtopäätöksiä, kun sovelsin uneen tuoretta psykologista tutkimusmenetelmää, jonka avulla olin kyennyt ratkaisemaan fobioita, pakkomielteitä, harhaluuloja yms. ja jonka kokonainen tutkijain koulukunta on sittemmin omaksunut nimellä ”psykoanalyysi”. Useat lääketieteen tutkijat ovat näet aiheellisesti kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka monin tavoin unielämä ja erilaiset valve-elämän mielisairaudentilat muistuttavat toisiaan. Voitiin siis jo lähtökohtaisesti odottaa, että jos tutkimusmenetelmä soveltuu psykopaattisiin muodostuksiin, sillä pystyttäisiin selittämään myös unia. Ahdistus- ja pakkomielteet ovat normaalin tietoisuuden näkökulmasta yhtä lailla outoja kuin unet ovat valvetietoisuuden näkökulmasta; niiden alkuperä jää tietoisuudelle yhtä tuntemattomaksi kuin unienkin. Psykopaattisten muodosteiden alkuperää ja syntytapaa oli käyty tutkimaan käytännöllisistä syistä, sillä kokemus oli osoittanut, että kun paljastetaan tietoisuudelta kätkeytyneet ajatuskulut, joiden kautta sairaalloiset mielteet ovat yhteydessä muuhun psyykkiseen sisältöön, tämä vastaa oireiden purkamista ja hallitsematon mielle saateetaan siten hallintaan.* Menetelmä, jota olen käyttänyt unien tutkimiseen, on siis psykoterapiasta lähtöisin.

Menetelmää on helppo kuvata, mutta sen käyttäminen edellyttää ohjausta ja harjaantumista. Kun menettelyä on sovellettava johonkuhun toiseen, vaikkapa potilaaseen, joka kärsii ahdistusmielteestä, tätä kehoitetaan kohdistamaan huomionsa kyseiseen mielteeseen mutta ei pohtimaan sitä samalla tavoin kuin hän siihen saakka on monet kerrat tehnyt vaan **poikkeuksetta** huomioimaan ja kertomaan lääkärille kaiken, **mitä hänen mieleensä johtuu**. Jos potilas silloin väittää, ettei kykene havaitsemaan mitään, tämä ohitetaan huomauttamalla pontevasti, ettei semmoinen miellekato ole mahdollista ensinkään. Varsin pian seuraakin lukuisia mielijohteita, joihin liittyy yhä uusia mutta joita säännönmukaisesti säestää itsetutkis-

* Ks. Josef BREUERIN ja Sigmund FREUDIN teosta *Tutkielmia hysteriasta* vuodelta 1895. — *Suom.*

telijan arvio, että mielihoiteet ovat mielettömiä tai epäolennaisia, ne eivät kuulu asiaan, ne ovat tulleet hänen mieleensä vain sattumalta ja liittymättä puheenaiheeseen. Nopeasti voi huomata, että tuo **arvostelu** on estänyt kaikkia näitä mielihoiteita tulemasta kuuluville ja edes tiedostumasta. Jos asianosainen voidaan saada luopumaan kaikesta arvostelusta, joka mielihoiteisiin kohdistuu, ja kehittelemään ajatuskulkuja, joita näin havainnoitaessa kehkeytyy, saadaan psyykkistä aineistoa, joka piankin liittyy selvästi asianomaiseen sairaalloiseen mielteeseen ja paljastaa tämän yhteyksiä muihin mielteisiin, ja kun aineistoa seurataan edemmäksi, voidaan sairaalloinen mielle korvata uudella, joka asettuu järkevällä tavalla sielulliseen yhteyteensä.

Tässä ei voida käsitellä yksityiskohtaisesti edellytyksiä, joihin tuollainen tutkimusasetelma perustuu, eikä johtopäätöksiä, joita säännönmukaisesta onnistumisesta voidaan tehdä. Riittääköön siis todeta, että jokaisen sairaalloisen mielteen tapauksessa saamme sen purkamiseksi tarvittavaa aineistoa, kun kiinnitämme huomiota nimenomaan **"ei-toivottuihin", "harkintaamme haittaaviin"** mielle yhtymiin, jotka arvostelu muutoin sivuuttaisi merkityksettöminä tähteinä. Jos menettely kohdistetaan omaan persoonaan, tutkimus sujuu parhaiten siten, että alkujaan käsittämättömät mielihoiteet kirjoitetaan heti muistiin.

Seuraavaksi osoitan, mitä seuraa, kun tätä tutkimusmenetelmää sovelletaan uneen. Tähän kelpaisi yhtä lailla mikä tahansa uniesimerkki; tietyistä syistä valitsen kuitenkin oman uneni, joka muistellessani vaikutti epäselvältä ja mielettömältä ja joka on sopivan lyhyt. Ehkäpä aivan viimeöinen uni täyttää nämä vaatimukset. Välittömästi heräämisen jälkeen kirjattu sisältö kuuluu seuraavasti:

"Seurue, ruokapöytä tai ravintola-ateria... syödään pinaattia... Rouva E. L. istuu vieressäni, kääntyy kokonaan puoleeni ja laskee kätensä tuttavallisesti polvelleni. Siirrän käden torjuen pois. Silloin rouva sanoo: Teillä on kyllä aina ollut niin kauniit silmät... Silloin näen epäselvästi, kuin piirustuksena kaksi silmää tai silmälasien habmon..."

Tässä on koko uni tai ainakin kaikki, mitä siitä muistan. Uni vaikuttaa hämärältä ja mielettömältä mutta ennen kaikkea omituiselta. Rouva E. L:ään minulla ei ole juuri ollut ystävyssuhdetta enkä tietääkseni ole koskaan sydämellisempiä välejä kaivannutkaan. En ollut nähnyt häntä pit-

kään aikaan enkä usko, että häntä oli edellispäivinä mainittu. Unen tapahtumiin ei liittynyt minkäänlaista tunnetilaa.

Pohdinta ei selvennä unta lainkaan. Kirjoitan kuitenkin enempiä harjoitsematta ja arvioimatta muistiin kaikki mielijohteet, jotka itsetutkisteluni tavoittaa. Huomautan heti, että tässä on eduksi, kun unen jakaa aineksiänsä ja seuraa kuhunkin osaseen liittyviä mielijohteita.

Seurue, ruokapöytä tai ravintola-ateria. Tähän liittyy heti muisto pikkutapauksesta, joka sattui edellisiltana. Olin lähtenyt pienestä seurueesta ystävän saattelemana, joka tarjoutui ottamaan ajurin ja viemään minut kotiini. ”Pidän enemmän vaunuista, joissa on taksamittari”, hän sanoi, ”sitä on mukava seurata, on koko ajan katsottavaa.” Kun istuimme vaunuissa ja ajuri käynnisti mittarin niin että kuudenkymmenen hellerin* aloitusmaksu tuli näkyviin, jatkoin leikinlaskua. ”Tuskin olemme kyytiin päässeet, kun olemme jo kuusikymmentä helleriä velkaa. Taksamittarivaunusta tulee aina mieleen ravintola-ateria. Kyydissä ajattelee ahneesti vain omaa etuaan, kun mittari muistuttaa maksun määrästä koko ajan. Tuntuu, että maksu kasvaa liian sukkelasti, ja pelkäävät että jäävät vaillinkiin, aivan niin kuin ravintola-aterialla ei voi, huvittavaa sinänsä, olla hätäilemättä, ettei saa tarpeeksi, että on pidettävä puolensa.” Edelleen siteerasin:

”Te luotte meidät maailmaan,
syyn suotte poloisille täällä.”†

Toinen mielijohde ravintola-ateriasta: Muutamia viikkoja aiemmin olin tirolilaisessa alppiparantolapaikassa erään kestikievarin **ruokapöydässä** närkästynyt kovin vaimolleni, koska hän ei mielestäni suhtautunut riittävän torjuvasti eräisiin naapureihin, joiden kanssa en halunnut joutua mihinkään tekemisiin. Pyysin, että hän keskittyisi mieluummin minuun kuin ventovieraisiin.‡ Tämähän on **aivan kuin ravintola-aterialla jäisi vaillinkiin.**

* Helleri, vanha itävaltalainen rahayksikkö, 0,01 kruunua. — *Suom.*

† Lainaus J. W. VON GOETHEN (1749–1832) teoksesta *Wilhelm Meisterin oppivuodet* (1795).

”Ihr führt ins Leben uns hinein,

Ihr laßt den Armen schuldig werden.”

Freud viittaa saksan sanojen *arm* ja *Schuld* kaksimerkityksisyyteen; jälkimmäinen säe voitaisiin tulkita myös: ”köyhän suotte velkaantua täällä”. — *S. E.*

‡ Tähän tapaukseen Freud viittaa myös *Arkielämämme psykopatologiassa* (s. 155–156) vuodelta 1901. — *S. E.*

Nyt kiinnitän huomiota myös siihen, kuinka pöydässä vaimoni käyttäytyi aivan toisin kuin unessa rouva E. L., **joka ”kääntyy kokonaan puoleeni”**.

Edelleen: Nyt huomaan, että unitapahtuma toistaa erään tapauksen, joka sattui aivan sellaisenaan minun ja vaimoni kesken salakihlauksemme aikaan. Pöytäliinan alla tapahtunut hyväily oli vastaus vakavamieliseen kossimakirjeeseen. Unessa vaimoni sijaan tuli kuitenkin vieras E. L.

Rouva E. L:n isälle olen ollut **velkaa!** Tässä joudun toteamaan, kuinka unisisällön osien ja mielijohteideni väliltä paljastuu odottamaton yhteys. Kun seurataan mielle yhtymäketjua, joka lähtee yhdestä unisisällön osasta, päädytään pian johonkin toiseen saman unisisällön osaan. Unen virittämät mielijohteeni luovat yhteyksiä, joita itse unessa ei voinut havaita.

Kun joku odottaa, että muut huolehtivat epäitsekäästi hänen edustaan, tuollaiselta haihattelijalta kysytään ivallisesti: Luuletteko että tämä tai tuo tapahtuu **Teidän kauniiden silmienne tähden?*** Tällöin rouva E. L:n sanat ”Teillä on aina ollut niin kauniit silmät” tarkoittavat: Teidän hyväksenne ihmiset ovat tehneet kaiken aina rakkaudesta; Te olette saanut kaiken **ilmaiseksi**. Nimenomaan vastakohta pitää paikkansa: Jotta muut olisivat osoittaneet minulle edes jonkinmoista hyvyttä, siitä olen saanut maksaa kalliisti. Selvästi minuun oli tehnyt vaikutuksen, kun edellisiltana ystäväni toi minut kotiin ja **olin saanut ilmaisen** kyydin.

Kuitenkin ystävä, jonka vieraana eilen olimme, on usein saattanut minut kiitollisuudenvelkaan. Aivan hiljattain jätin käyttämättä tilaisuuden, jossa olisin voinut korvata hänelle velkaani. Hän on saanut minulta yhden ainoan lahjan, antiikinaikaisen maljan, johon on maalattu joka puolelle **silmämiä**, niin kutsutun *occhialen*, joka suojaa *malocchioilta*.† Sitä paitsi hän on **silmälääkäri**. Olin samana iltana kysynyt häneltä potilaasta, jolle olin suositellut häntä **silmäläsimääräyksen** hankkimiseksi.

Voi huomata, miten lähes kaikki unisisällön osat ovat nyt päätyneet uuteen yhteyteen. Johdonmukaisuuden vuoksi voi vielä kysyä, miksi unessa tarjoillaan nimenomaan pinaattia. **Pinaatti** tuo mieleen pienen kuvaelman, joka hiljattain tapahtui perheemme ruokapöydässä, kun yksi lapsista

* Näin saksan kielessä. Suomalainen voisi kysyä: Luuletteko että autan **sulaa hyvyttäni?** — *Suom.*

† *Malocchio* ital. 'paha silmä'. — *Suom.*

Kirjoitusvalikoiman kolmas nidos valottaa psykoanalyysin varhaishistoriaa: 1880–1890-luvulla Freud puolusti hypnoosin lääketieteellistä käyttöä ja kehittäi neuroosioppia.

Lisäksi Freud tarkastelee kielen ja kirjallisuuden ilmiöitä ja omaa juutalaisuuttaan. Onnittelu- ja muistokirjoitukset esittelevät Freudin laajaa itävaltalais-unkarilaista opettaja- ja ystäväpiiriä.

Freudin kuoleman jälkeen julkaistiin kaksi merkittävää luonnosta: *Psykologiaa neurologeille* kuvailee hermosolujärjestelmien toimintaa, ja *Yleiskatsaus tunteensiirto-neurooseihin* luokittelee neurooseja ja pohtii perhe-elämää jääkausien ankarissa oloissa.

Kolmas nidos sisältää neljäkymmentäviisi kirjoitusta, joista suurin osa julkaistaan nyt ensi kertaa suomen kielellä. Suomennokset on varustettu selventävin alaviittein, jotka valottavat kirjoitusten yhteyksiä Freudin muuhun tuotantoon. Henkilöhakemisto kattaa osat 1–3.

Johdantoteos *Unesta* on ilmestynyt myös huokeana taskukirjana.

ISBN 978-952-80-6291-2 (sid.)

9 789528 062912